

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

DOI: 10.34015/2523-4552.2022.4.09
УДК: 349.2

Барсук М. А.,
кандидатка юридичних наук,
суддя Північного апеляційного суду
orcid.org/0000-0001-6560-1024

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена уточненню змісту основних функцій соціального захисту суддів в Україні. На основі аналізу наукових підходів до розуміння сутності функцій соціального захисту автор доходить висновку, що структуру функцій соціального захисту суддів складають загальні, базові та факультативні функції. Наголошується на тому, що загальні та базові функції соціального захисту повинні бути основним орієнтиром в процесі оптимізації системи соціального захисту суддів. При цьому автором робиться застереження, що в рамках поточної судово-правової реформи не доцільно ігнорувати також і факультативні функції соціального захисту, які, виходячи за рамки основних функцій, збагачують загальну ефективність та адаптивність системи соціального захисту суддів.

Ключові слова: система функцій соціального захисту, соціальна безпека, соціальний захист, соціальні ризики, судді, функції соціального захисту.

Постановка проблеми. Судді відіграють особливу роль у розбудові правової, демократичної та соціально справедливої держави. У зв'язку із цим держава, котра прагне до об'єктивації таких ідеалів, як верховенство права, справедливість, рівність, демократизм, повинна гарантувати незалежність і самостійність суддів, адже ці характеристики становища судді є найважливішими передумовами для ефективного здійснення правосуддя та панування права в суспільстві та державі. Однак для того, щоб судді могли ефективно виконувати цю роль, важливо, щоб вони мали

відповідний рівень соціального захисту як у своєму професійному, так і в особистому житті.

Закономірним чином, у контексті триваючої судово-правової реформи актуальним стало питання оптимізації соціального захисту суддів, що відповідає їх потребам як громадян, працівників (професійних публічних службовців) із особливим статусом судді. Успішність такої судово-правової реформ можна оцінити насамперед через покращення функціональних аспектів соціального захисту суддів в Україні. Це пов'язано із тим, що соціальний захист функціонує як комплексний

механізм: захисту соціального добробуту суддів (у тому числі суддів у відставці та членів їхніх сімей); забезпечення загальної безпеки; сприяння самостійності та незалежності суддів у виконанні конституційних і трудових (непроцесуальних) обов'язків. Попри це, слід констатувати, що по сьогодні питання удосконалення функціональної характеристики соціального захисту суддів в Україні залишається поза увагою суб'єктів, які здійснюють судово-правову реформу, а також є питанням, що комплексно не досліджувалось на науково-дослідному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча функції соціального захисту суддів в Україні ще не були предметом комплексного дослідження науковців, слід зауважити, що багатьма українськими вченими вже широко досліджувались особливості функцій права соціального забезпечення, а також основні функції соціального захисту працівників, серед яких: В.В. Безусий [1], В.О. Гаврилюк [2], В.О. Журавель [3], О.І. Капітан [4, с. 44-47], І.М. Кравець [5], Є.П. Купрун [6], С.М. Прилипко [7]. Наукові праці цих та інших вчених становитимуть теоретичне підґрунтя для уточнення змісту груп основних функцій соціального захисту суддів в Україні.

Постановка завдання. Уточнення змісту основних функцій соціального захисту суддів в Україні. Для досягнення цієї мети слід виконати такі *завдання*: 1) на основі аналізу наукових підходів до розуміння сутності функцій соціального захисту окреслити структуру функцій соціального захисту суддів; 2) виокремити основні функції соціального захисту та про-

аналізувати їх зміст; 3) узагальнити результати дослідження.

Виклад основного матеріалу.

Комплексно аналізуючи позиції вчених щодо змісту та систему [1, с. 113; 4, с. 44; 5, с. 21; 8, с. 101; 9, с. 162] можемо дійти висновку, що систему функцій соціального захисту суддів складають загальна, базова та факкультативна функції соціального захисту. У межах цієї наукової розвідки ми зосередимо увагу саме на загальних і базових функціях соціального захисту, адже саме вони є основними функціями відповідного соціально-правового явища.

Стосовно групи загальних функцій соціального захисту суддів в Україні слід зазначити, що вона вміщує функції, котрі відображують визначальні напрями соціального захисту населення у цілому, сприяючи: нормалізації фактичного рівня соціальної безпеки різних верств населення (щонайперше тих, які опинились в складних життєвих обставинах, а також можуть опинитись в такій соціально вразливій ситуації); підвищенню рівня соціальної безпеки населення (зокрема, з урахуванням розвитку соціально-правової доктрини соціального захисту, а також вивільнення різного роду резервів для оптимізації існуючого режиму соціального захисту в державі) з урахуванням стану соціально-економічного та культурного розвитку держави. До вказаних функцій відносяться:

1. Економічна функція соціального захисту суддів. Економічна стабільність життєво важлива для будь-якої особи (судді та судді у відставці не є виключенням з цього правила), адже дозволяє особі виконувати свої обов'язки без фінансових

обмежень чи без зазнавання неналежного впливу. З огляду на це, в результаті вияву економічної функції соціального захисту: по-перше, судді отримують справедливу та адекватну грошову (суддівську) винагороду за їхню роботу, а також інші форми матеріального забезпечення, що сукупно дозволяє їм: підтримувати гідний рівень життя, жити повноцінним життям; зосередитися на своїх обов'язках і зменшити ризик корупції чи надмірного фінансового тиску, які негативним чином позначаються на стані соціальної безпеки судді; по-друге, судді у відставці отримують довічне грошове утримання, розмір якої дозволяє таким особам гідно продовжити своє життя після завершення служби;

2. Соціальна функція соціального захисту суддів. Ця функція спрямована на забезпечення належного соціального буття судді, як повноцінного члена суспільства, спроможного набутися свій соціальний капітал. З огляду на це, відповідна функція соціального захисту сприяє тому, щоби в результаті відповідних заходів: суддя міг бути учасником процесів із соціальної згуртованості (загалом та в рамках певних інтересів, зокрема; наприклад, мав змогу долучитися до спільноти представників певної релігії, митців та ін., коли це не суперечить суддівській етиці); суддя, що є особою з інвалідністю, жив і працював у інклюзивних умовах, маючи змогу безперешкодно дістатися до місця роботи, увійти у приміщення суду, переміщатися по будівлі суду, а також виконувати свої суддівські обов'язки, з урахуванням своїх особливих потреб (за наявності таких); суддя у

післяробочий час мав змогу реалізувати соціальні та культурні права, зокрема, підтримувати стійкість соціальних зв'язків й утворювати за потреби нові соціальні зв'язки та ін.;

3. Політична функція соціального захисту суддів. Соціальний захист є гарантією незалежності суду та самостійності суддів, що обумовлено також тим, що такий захист виконує політичну функцію, яка захищає їх доброчесність і самостійність. Забезпечуючи соціальний захист суддів, держава демонструє свою прихильність до фундаментальної ідеї незалежності судової влади та пріоритетності захисту суддів від зовнішнього впливу. Ця функція передбачає вияв з боку держави відповідної політичної волі, яка виражається у встановленні правових рамок і гарантій, які захищають суддів від необґрунтованого політичного втручання, погроз або неправомірного тиску. Забезпечуючи соціальний захист, держава зміцнює політичну позицію, якою констатується, що судді мають бути вільними від будь-якого впливу під час здійснення правосуддя;

4. Демографічна функція соціального захисту суддів. Наявність цієї функції соціального захисту суддів в Україні ґрунтується на усвідомленні того факту, що судді, аналогічно іншим групам працюючого населення, характеризуються тими чи іншими соціальними потребами, які можуть обумовлювати виникнення нових соціальних ризиків чи посилення ефекту існуючих соціальних ризиків. Саме тому демографічна функція соціального захисту передбачає, що в результаті такого захисту судді зможуть: зможуть

влаштувати дітей у дошкільні навчальні заклади, а також в середню загальноосвітню школу, які розташовані поруч місця роботи чи в іншому зручному для судді місцерозташуванні (особливо актуальним це питання постає для суддів, які є самотні батьками); матимуть відпустку по догляду за дитиною, а гнучкі умови роботи, які сприятимуть задоволенню права та законних інтересів у сфері материнства (батьківства); попри власний гендер зможуть займати адміністративні посади суди, реалізувати право на кар'єру у системі правосуддя, не зазнаючи наслідків гендерних стереотипів, гендерного насилля (наруги) тощо;

5. Інформаційна функція соціального захисту суддів. Ця функція соціального захисту, з одного боку, означає, що окремі заходи соціального захисту, які застосовуються до суддів, не буде неправомірним чином поширена з боку суб'єктів, відповідальних за здійснення заходів соціального захисту та ін. осіб, яким стали відомі такі факти (наприклад, заходи, які застосовуються до жертв сімейного насилля, до жертв сексуальних домагань та ін.). З іншого боку, інформаційна функція передбачає прозорість системи соціального захисту, доступність інформації про соціальний захист та належну поінформованість цільової групи (адресатів) про заходи соціального захисту та особливості функціонування національної системи соціального захисту.

Що ж стосується групи базових функцій соціального захисту суддів в Україні, то для таких функцій властивим є те, що вони позначаються на суддях (суддях у відставці, членах їх сімей), як на працівниках, котрі

мають статус професійних публічних службовців, а відтак, характеризуються специфічною соціальною вразливістю й тому потребують особливих заходів нормалізації їх рівня соціальної безпеки. Тобто, без цих функцій соціальний захист суддів не може вважатись таким, що сприятиме повноцінному виконанню завдань цієї захисної діяльності. Групу таких функцій складають наступні функції соціального захисту суддів в Україні:

1. Організаційна функція соціального захисту суддів. Виокремлена функція соціального захисту стосується: створення ефективної та результативної системи соціального захисту суддів та управління нею без шкоди забезпеченню незалежності та самостійності суддів; упорядкування відносин і процесів у цій системі шляхом розробки і реалізації відповідної політики, програм і механізмів;

2. Превентивна функція соціального захисту суддів. Зазначена функція соціального захисту суддів спрямована на: передбачення, а також пом'якшення потенційних соціальних ризиків, з якими можуть зіткнутися судді в професійному та особистому житті (також судді у відставці, члени їх сімей); прогнозування виникнення нових соціальних ризиків, трансформації існуючих соціальних ризиків, можливостей своєчасного вжиття заходів щодо запобігання виникненню чи поширенню негативних наслідків соціальних ризиків. Це включає виявлення ризиків, раннє втручання та застосування превентивних заходів для підтримки соціального захисту та благополуччя суддів. При цьому слід погодитись із тим, що «важли-

вим аспектом даної функції є обов'язковість дотримання темпоральних меж застосування превентивних засобів, які пов'язуються саме із початком виникнення конкретного соціального ризику. Водночас превентивні заходи можуть бути застосовані і після виникнення соціального ризику з метою запобігання збільшенню його негативних наслідків та розповсюдженню на ширше коло осіб» [8, с. 102].

3. Відновлювальна функція соціального захисту суддів. Виокремлена функція, на відміну від превентивної, об'єктивується в поверненні особи, що потребує захисту, до стану, який передував обставинам, що характеризуються соціальною вразливістю відповідної особи, а саме «шляхом боротьби із наслідками соціального ризику» [8, с. 102]. Вчені зазначають, що задля цього уповноважений суб'єкт може відновлювати продуктивну зайнятість особи, а також «встановлювати пенсійне забезпечення та надавати окремі види соціальних допомог особам. Також державою можуть використовуватись механізми сприяння працевлаштуванню, створення соціального страхування, пільгового оподаткування, індексація доходів у залежності від інфляційних впливів, а також здійснюватися контроль за цінами на товари і послуги першої необхідності або для окремих верств населення» [8, с. 102]; У контексті соціального захисту суддів ця функція передбачає боротьбу з наслідками настання тих чи інших соціальних ризиків в житті судді, а також мінімізація впливу цих ризиків на суддів й здійснення комплексу заходів із відновлення соціально безпечного стану буття

судді. При цьому слід погодитись із О.В.Павліченко, котра наголошує на важливості того, щоби «державою виконувалась відновлювальна функція у тісному взаємозв'язку із превентивною з метою недопущення поширення негативних наслідків соціальних ризиків на більшу кількість осіб» [8, с. 103].

4. Компенсаційна функція соціального захисту суддів. Наявність такої функції обумовлена визнанням того факту, що певні втрати, понесені суддями через соціальні ризики, не можуть бути повністю відшкодовані чи не підлягають відшкодуванню в силу специфіки втрат, які поніс суддя загалом (це є концептуальною різниця між компенсаційною та відновлювальною функцією соціального захисту). Тобто, ця функція: має на меті компенсувати зазначені втрати шляхом надання відповідної підтримки та ресурсів суддям, які збалансовують їх стан соціальної безпеки заходами соціального захисту; гарантує, що судді отримають належну компенсацію та допомогу, щоб допомогти їм відновитися від будь-яких несприятливих наслідків, спричинених соціальними ризиками.

5. Адаптаційно-стимулююча функція соціального захисту суддів. Традиційно ця функція тлумачиться в якості такої, що «дозволяє підготувати суспільство до ринкової економіки, узгоджуючи розмежування відповідальності за наявність соціальних ризиків між державою та конкретною особою шляхом стимулювання її до дій в цілях самостійного захисту своїх соціальних прав» [8, с. 103]. У контексті соціального захисту суддів, приймаючи до уваги особливу роль суддів в пануванні

права у державі, адаптаційно-стимулююча функція соціального захисту суддів виявляється в тому, щоби: сприяти соціально відповідальному ставленню судді до його поведінки, яка може сприяти виникненню нових чи посиленню існуючих соціальних ризиків; стимулювати систему публічної адміністрації та законодавця до адаптування системи соціального захисту суддів до змін в соціально-економічній реальності буття держави.

6. Соціально-захисна функція соціального захисту суддів. Ця функція впливає із соціально-правової природи соціального захисту, забезпечує отримання суддями, які перебувають у складних життєвих обставинах, можуть потрапити у відповідну критичну ситуацію, всебічної підтримки для задоволення їхніх соціально-економічних потреб. Таким чином, ця функція сприяє тому, щоби в результаті застосування до суддів заходів соціального захисту судді: мали змогу працювати в інклюзивних умовах, отримати доступу до системи охорони здоров'я, освіта та ін.; могли покращувати свій загальний добробут, якість життя, що стає можливим у результаті вирішення ключових потреб соціально-економічних потреб судді (судді у відставці, членів його сім'ї).

7. Соціально-реабілітаційна функція соціального захисту суддів. Зазначена функція цілісно спрямована на те, щоби судді мали змогу відновити соціальне функціонування та інтегрувались у суспільство після тих чи інших соціальних ризиків або несприятливих подій, які обумовили їх десоціалізацію, соціальну дезінтеграцію (наприклад, в результаті викрадення, зазнання гендерної дис-

кримінації, гендерного насилля, сімейного насилля тощо). Виконуючи цю функцію соціального захисту держава повинна надавати суддям необхідну підтримку, залучати до програм реабілітації та надавати усі необхідні ресурси для сприяння реінтеграції судді у професійну та особисту сферу.

Висновки. Функції соціального захисту служать засобом забезпечення добробуту суддів (суддів у відставці, членів їх сім'ї), безпеки у цілому та самостійності і незалежності при виконанні конституційних і безпосередньо трудових (позапроцесуальних) обов'язків судді. З огляду на це держава, визнаючи особливі потреби та соціальну вразливість суддів (як людей, як працівників з особливим трудовим правовим і конституційним статусом), повинна враховувати функціональний потенціал соціального захисту під час формування та реалізації цілеспрямованої політики забезпечення соціальної безпеки суддів заходами соціального захисту, гарантуючи, що судді можуть виконувати покладену на них конституцією важливу роль у підтримці панування права, водночас маючи змогу жити повноцінним життям, реалізуючи свій трудовий потенціал, накопичуючи соціальний капітал тощо.

Таким чином, у процесі цієї реформи слід мати на увазі, що систему функцій соціального захисту складають три групи функцій: загальні, базові та факультативні. Не применшуючи важливості факультативних функцій соціального захисту, які, виходячи за рамки основних функцій, збагачують загальну ефективність та адаптивність системи соціального захисту суддів, слід кон-

статувати, що до основних функцій соціального захисту слід відносити основні та базові. Група загальних функцій соціального захисту суддів охоплює економічні, соціальні, політичні, демографічні та інформаційні загальні аспекти впливу на забезпечення соціальної безпеки заходами соціального захисту. Виконуючи ці функції, соціальний захист: забезпечує справедливу винагороду та фінансову безпеку суддів; сприяє добробуту та здоровому балансу між роботою та особистим життям судді; сприяє політичній нейтральності в забезпеченні соціальної безпеки суддів, навіть тоді, коли вони розглядають справи, в яких стороною є представники політичної влади; сприяє вирішенню низки соціальних проблем судді та членів його сім'ї, що мають демографічне значення; за-

безпечують приватність в системі соціального захисту суддів та поширення інформації про загальний соціально-правовий, інституційний, процедурний потенціал системи соціального захисту суддів. Натомість базові функції соціального захисту суддів охоплюють різноманітні аспекти, починаючи від запобігання виникненню соціальних ризиків до відновлення соціально безпечного стану судді, компенсування втрат судді (які він поніс (несе), перебуваючи на посаді судді), а також соціальної адаптації судді. Виконуючи ці функції, соціальний захист суддів посилює їх благополуччя, безпеку та соціально-економічну стійкість, приймаючи особливі потреби в соціальній безпеці відповідного кола працівників.

Список використаних джерел

1. Безусий В. В. Функції соціального захисту державних службовців. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 3 (65). С. 109-115. doi:10.32840/1813-338X-2019-3-18.
2. Гаврилюк В. О. Функції соціального захисту працівників публічної служби. *Соціальне право*. 2020. № 2. С. 29-34. doi:10.37440/soclaw.2020.02.05.
3. Журавель В. О. Зміст функцій правового регулювання соціального захисту працівників судової системи. *Юридична наука*. 2019. Т. 2, № 12 (102). С. 107-116.
4. Капітан О. І. Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів: дис. ... д-ра філос.: 081. Львів, 2020. 227 с.
5. Кравець І. М., Скрипитула Я. Є. Сутність соціального захисту населення та його складові в Україні. *Економічне зростання: стратегія, напрями і пріоритети*: зб матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 12 травня 2018 р.). Запоріжжя: СІЕУ, 2018. С. 21-25.
6. Купрун Є. П. Функції соціального захисту працівників органів прокуратури України. *Вересневі наукові зібрання – 2022*: зб. тез доповідей учасн. ХCVII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 19 вересня 2022 р.). Київ: el-conf, 2022. С. 112-116.
7. Прилипко С. М. До питання визначення функцій права соціального забезпечення. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 95. С. 43-47.
8. Павліченко О. В. Доктрина соціального захисту жінок в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2020. 392 с.
9. Шкода В. М. Функції соціального захисту працівників митних органів. *Соціальне право*. 2021. № 3. С. 126-131. doi:10.32751/2617-5967-2021-03-18.

Barsuk Maryna, candidate of legal sciences, judge of the Northern Court of Appeal

ORCID: 0000-0001-6560-1024

Main functions of social protection for judges in Ukraine

The article aims to clarify the core functions of social protection for judges in Ukraine. Through an analysis of different scholarly perspectives on social protection functions, the author concludes that judges' social protection functions comprise general, basic, and optional functions. However, the main focus should be placed on the general and basic functions of social protection for judges. In performing its general functions, social protection ensures fair remuneration and financial security for judges. It contributes to their overall well-being and promotes a healthy work-life balance. Social protection also upholds political neutrality by safeguarding judges' social security, even when they handle cases involving political authorities. Furthermore, it addresses significant demographic concerns by addressing the social issues faced by judges and their families. Additionally, social protection ensures privacy within the system and facilitates the dissemination of information about the broader social, legal, institutional, and procedural aspects of the judges' social protection system. The implementation of the basic functions of social protection for judges enhances their well-being, security, and socio-economic stability. These functions recognize the unique social security needs of judges arising from their roles as judicial officers. They play a crucial role in optimizing judges' social protection system. While the general and basic functions should serve as the main guiding principles in optimizing the social protection system for judges, the article also acknowledges the importance of optional functions. These functions, which extend beyond the main functions, enhance the overall efficiency and adaptability of the social protection system for judges. The author highlights the need to consider these optional functions, particularly within the context of ongoing judicial and legal reform. In conclusion, the article summarizes the study's findings and emphasizes the significance of social protection's general and basic functions for judges. It underscores the importance of optimizing the social protection system for judges based on these functions. However, it also recognizes the value of incorporating optional functions to improve the system's overall effectiveness and adaptability.

Keywords: *judges, social protection functions, social protection, social risks, social security, system of social protection functions.*